

UDK: 635: 635.07; 635.,74.

DUSHSHÍ BURÍSh SORTLARI TUQIMLARINIŃ KÓGERIWSHEŃLIGIN LABORATORIYALIQ SHARAYATTA ANIQLAW

Dúysenova D.

4-kurs Sabzavotshılıq, palızshılıq hám kartoshkashılıq tálim baǵdarı studentı

Abdigapbarov A.S.

Miywe sabzavotshılıq hám palızshılıq kafedrası aǵa oqıtıwshısı, a.x.i.f.d. (PhD)

Djalimbetov M.A.

Miywe sabzavotshılıq hám palızshılıq kafedrası assistenti, a.x.i.f.d. (PhD)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17537804>

Annotaciya. *Bul maqalada dushshı burısh tuqımlarınıń kógeriwsheńligin laboratoriya sharayatında qalay anıqlaw kerekligin, onı islew tártibi, usılları, oǵan kerekli bolǵan temperatura, tuqımlardıń kógeriwsheńligin ámelge asıratuǵın áspab úskeneler, olardıń islew tártipleri, tuqımladıń ósiw kúshi (ósiw energiyası), kógeriwsheńligi, WzDst talapları boyınsha qoyılǵan talapları haqqında maǵlıwmatlar keltirilgen.*

Tiykargı sózler: *tuqım, temperatura, substrakt, úlgi, ósiw energiya, kógeriwsheńlik, kún dawamlılıǵı.*

Kirisiw. *Dushshı burısh (*Capsicum annuum*) - bir jıllıq shóptárizli ósimlik bolıp, watanı Oraylıq Amerika (Meksika, Gvatemala) esaplanadı. Bahalı sabzavot egini esaplanadı. Ózbekistanda sonday-aq, «bolgar burishi» (bolgarskiy) dep te ataladı.*

Tropikalıq klimatlarda burısh kóp jıllıq, ortasha hám subtropikalıq sharayatlarda bir jıllıq ósimlik. Burısh ıssı súyer, ósiw dáwiri (tuqımları ónip shıqqannan piskenge shekem) 120-160 kún. Ósip rawajlanıwı ushın qolaylı temperatura +18+25°C bolıwı zárúr. +13°C dan tómen temperaturada ósiwi toqtaydı, -0,5 -1°C da nabıt bolıwı múmkin. Keskin joqarı temperaturalarda da (+35°C<t) rawajlanıwı tómenleydi, gúlleri tógiledi.

Tuqımları júdá áste (8-12 kún) ónip shıǵadı. Burısh jaqtılıq súyiwshi, qısqa kún ósimligi. Topıraq ıǵallıǵına talapshań. Ósiw dáwirinde topıraq ıǵallıǵı onıń tolıq ıǵallıq sıyımlıǵınan 70-80% bolıwı kerek. ıǵallıq jetispese gúlleri tógiledi, miyweleriniń sapası buzıladı.

Bizge málim awıl xojalıǵı eginlerinen joqarı sapalı ónim alıwı ushın tuqımlardıń egislik sıpatı áhmiyetli esaplanadı. Bunda tuqımlarǵa mámleketlik standart tárepinen qoyılǵan, yaǵnıy tuqımlardıń kógeriwsheńligi, tazalıǵı, 1000 dana tuqım salmaǵı, tuqımlardıń námligi, tuqımlardıń zıyankes hám kesellik penen kesellenenligi h.t.b. talaplarǵa juwap bergen tuqımlar egiske jaramlılıǵına

derek beredi. Bizler bul maqalamizda usi dushshi burishtin tuqimlarin laboratoriyaliq sharayatta kogeriwshehligi aniqlawdan ibarat.

Dushshi burish tuqimlarinin agrobiologiyaliq qasiyetlerine tan tiykarqi korsetkishler. Bizge malim awil xojaligi eginleri tuqimlarinin kogeriwshehligi 2 usilda aniqlanadi, yagniy atiz sharayatinda ham laboratoriyaliq sharayatta.

Tuqimlardin kogeriwshehligi - bul tuqimlardin onip shigiw qabileti, yagniy qolayli sharayatta (igalliq, temperatura, hawa, jaqtılıq ham basqalar) normal salamat naller beriw qabiletine aytiladi.

Laboratoriyaliq kogeriwshehlik – bul tuqimlardin kogerip shigiwın laboratoriyaliq sharayatta qadagalanıwında aniqlanıwında aytiladi.

Atiz sharayatındaqı kogeriwshehlik – bul atızda (tabiiy sharayatta) haqiyqatında qansha tuqım onip shiqqanlign korsetiliwine aytiladi.

Respublikamızda egilip kiyatırqan gul kapustanın juda tez piser Nargiza sortı, erte-orta piser Marjona sortların egip olardin biologiyaliq ozgeshiliklerin esapqa alıp, agrotexnikaliq ilajlardı oz waqtında qollaw, tuqimlardin tazaligin ham olardin kogeriwshehligin aniqlaw arqalı dushshi burish jetistiriwge bolatuqlıqlı ilimiy jaqtan dalillengen.

Bizge malim, awil xojaliq eginleri tuqimlarinin eginbaplıq sipat korsetkishleri 2 usilda aniqlawga boladi: dala ham laboratoriya sharayatında (keste -1). Tuqimlardin kogeriwshehligin 2 usilda tersergende, arasında aytarlıqtay pariq bar, yagniy laboratoriya usilında tuqimlardin kogeriwshehligin tersergende onda aniq natiyjege erisiwge boladi ham sani menen birge egiw normasin aniqlawga boladi, dala sharayatında bolsa onday aniq natiyjege erisiw qiyin keshedi [2].

Tajiriye ornı ham obykti. Biz bul analiz otkiziw obekti qilip, «Agrosanoat majmuida hizmatlar korsatish markazı»i Awil xojaligi tuqimlarinin eginbaplıq sipat korsetkishlerin aniqlaw laboratoriyasında alıp barildi. Bul tajiriye mamleketlik standartinin normativ hujjetler tiykarında alıp barildi.

Dushshi burish tuqimlarinin eginbaplıq sipatları, % esabında

1-keste

Egin turi	1-klass tuqım			2-klass tuqım		
	Kogeriwshehlik (keminde)	Tazaligi (keminde)	Basqa egin ham shóplerdin tuqimları (kóbi menen)	Kogeriwshehlik (keminde)	Tazaligi (keminde)	Basqa egin ham shóplerdin tuqimları (kóbi menen)
Dushshi burish	80	98	0,2	60	95	0,5

Dáslep dushshı burısh tuqimi alınğan úlgiden pataslıgınan ajiratıp, kógeriwsheńligin aniqlaw ushin 100 danadan eki naveska, yaǵniy eki sort ushin 400 dana subnamuna alamiz (keste -3).

2-keste

Dushshı burıshtıń ÓZDst boyınsha tiykarǵı ónimdarlıq kórsetkishleri.

Egin túri	Úlgi, gr yaki dana	Temperatura, °S	Substrakt	Kún (ósiw kúshi hám kógeriwsheńlik)	Klass	Kógeriwsheńlik, %
Dushshı burısh	100 x 4	20-30	f/q,	7/15	1	80
					2	60

Tájiriybe ótkiziw tartibi: Biz laboratoriya sharayatında tuqımlardıń kógeriwsheńligin aniqlaw ushin Nargiza hám Marjona analiz qilip kórdik. Eń aldin, pataslıǵı aniqlanǵan tuqımlardan 100 dana yaǵniy eki sorttan jámi bolıp 400 dana tuqım ajıratamız.

Egiw ushin arnawlı idisshaǵa (bannochkaǵa) astına substrakt sıpatında qum tóseymiz. Soń ústine pipetka yaki leyka menen sol idisshadaǵı qumdı námleyemiz. Námlengen idisqa 100 danadan, tuqım aralari ashıq halda (bir-birine tiymewi kerek) egiw kerek.

Idislarǵa tuqımlardı jaylastirip bolıp, termostatti tayarlaymız. TPS -180 markalı termostatti 20-25 °S dárejege qoyamız. Termostat ishindegi (kameradaǵı) issiliq 15-20 °S bolǵanda egilgen idisshadaǵı tuqımlardı hár polkaǵa qoyiladi. Egilgen waqti, sánesi dáptershege jazıp qoyiladi.

Uliwma ÓZDst 12038-84 standart talabi boyınsha dushshı burısh tuqiminiń kógeriwsheńligi 7/15 kún, yaǵniy 7-shi kúni ósiw energiyasin tekseredi, 5-shi künge kelip (yaǵniy 8 kún ótkennen soń) kógeriwsheńligin tekseredi [2]. Uliwma kógeriwsheńligi standart boyınsha 1-klass ushin 80%, al 2-klass ushin 60% dı, al tazalıǵı boyınsha 1-klass 98%, al 2-klass-95% dı quraw kerek (keste-2).

Har kúni egilgen tuqımlardı sol aldin egilgen waqıt boyınsha termostat esigin ashıp (5-10 minut) samallatiladi, soń tuqım egilgen idislardıń turǵan orinlari almasteriladi, yaǵniy 15 kún dawamında termostat ishindegi tuqım bar idislar hár bir polka boylap hám hár bir tochkaǵa jaylastirip bariliwi kerek. Idislarǵa azǵana muǵdarda suw (qaynatıp, suwıtılǵan, distillengen suw) quyiladi, soń termostat esigi bekitiledi.

Tájiriybe nátiyjeleri. Bul process 15 kún dawamında birdey waqıtta ámelge asiriladi. 7-shi kúni bolǵanda tuqımlardıń ósiw energiyasi aniqlanadi.

Bunda 4 idisqa egilgen tuqımlardı laboratoriya stol ústine shıǵariladi hám hár bir idisti bólek-bólek pincet penen ónip shıqqan tuqımlardı ónip shıqqan

ajratip baslaymiz. Demek, dushshı burısh tuqiminiń ósiw energiyasi Nargiza sortında 77 %, Marjona sortında bolsa 75 % dı quradi (keste-4).

4-keste

Dushshı burısh tuqiminiń óniw energiyasın anıqlaw.

№	Úlgiler	Egilgen tuqımlar, dana	Tuqımlardıń ósiw kúshi, dana.	Tuqımlardıń ósiw kúshi, %	Ortasha, %
Nargiza	1-shi úlgide	100	78	78	77
	2- shi úlgide	100	76	76	
Marjona	1- shi úlgide	100	76	76	75
	2- shi úlgide	100	74	74	

Ele ósip shiqpaǵan tuqımlardi qaytadan suw tamizip jáne termostatqa jaylastiramiz.

Uliwma 8-shi kúni tuqımlardıń kógeriwsheńligin anıqlaymiz. Buniń ushin tuqım jaylasqan idislardi laboratoriya stol ústine qoyıp pincet penen ónip shiqqanın shiqpaǵınan ajratamız.

Yaǵniy 4-idistaǵı tuqımlardıń ortasha kógeriwsheńlik dárejese aniqlaǵanimizda Nargiza sortında 15 %, Marjona sortında bolsa 13,5 % ti quradi (keste-5).

5-keste

Dushshı burısh tuqımlarınıń ónimdarlıǵın anıqlaw.

№	Úlgiler	Egilgen tuqımlar, dana	Tuqımlardıń kógeriwsheńligi, dana.	Tuqımlardıń ulıwma kógeriwsheńligi, %	Ortasha, %
Nargiza	1-shi úlgide	100	14	14	15
	2- shi úlgide	100	16	16	
Marjona	1- shi úlgide	100	12	12	13,5
	2- shi úlgide	100	15	15	

Juwmaq qilip aytqanda, Nargiza sortındaǵı tuqiminiń ósiw energiyasi hám kógeriwshiligi ortasha $77+15=92$ %, Marjona sortında bolsa $75+13,5= 88,5$ % ti quradi. Demek, bizler laboratoriya sharayatında sinawǵa qoiylǵan Nargiza sorti tuqiminiń kógeriwsheńligi 92 % bolsa, Marjona sortında bolsa 88,5 % ti quradi. Eki sortında kógeriwsheńligi boyınsha 1-klass talaplarına juwap berdi (keste-6).

6-keste

Dushshı burısh tuqımlarınıń ulıwma ónimdarlıǵın anıqlaw juwmaqları.

№	Úlgiler	Egilgen tuqımlar, dana	Tuqımlardıń ulıwma kógeriwsheńlik, dana.	Ortasha, %
Nargiza	2úlgı boyınsha	200	184	92
Marjona	2 úlgı boyınsha	200	177	88,5

**“OROL BO‘YI SHAROITIDA QISHLOQ XO‘JALIK EKINLARI
SELEKSIYASI, URUG‘CHILIGI VA AGROTEKNOLOGIYALARIDA
DOLZARB MUAMMOLAR VA ULARNING INNOVATSION YECHIMLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman**

Paydalanilgan ádebiyatlar dizimi:

1. Ostanaqulov T.E., Zuev V.I., Qodirxwjaev O.Q. Sabzavotchilik. T.: 2010. 362-365 bet.
2. Семена сельскохозяйственных культур методы определения всхожести – Москва. Стандартиформ 2011.
3. R.A.Hakimov, A.S.Hakimov, A.A.Toshmuxamedov. Sabzavot va poliz ekinlari urug‘chiligi. Toshket. 2003. B.9-16 .
4. To‘rsinov M., Asrorov A., Otaxonov N. Dala ekinlari urug‘chiligi va urug‘shunosligi. Fargona nashryoti – 1999 y.